Διαγενεακή Δικαιοσύνη:
μια αναδυόμενη έννοια υπό το πρίσμα των διεθνών και ανώτατων δικαστηρίων

Μάνος Καλαϊντζής



HUMAN RIGHTS AND THE ENVIRONMENT
IN THE EU // TOWARDS AN INCLUSIVE DEBATE

TIESS
TRANSDISCIPLINARY INSTITUTE FOR ENVIRONMENTAL AND SOCIAL STUDIES

1. Εισαγωγή

Η διαγενεακή δικαιοσύνη αφορά την έκταση και τον χαρακτήρα των ηθικών σχέσεων μεταξύ των διαφορετικών γενεών. Μια θεωρία διαγενεακής δικαιοσύνης επιχειρεί να δείξει γιατί ισχύουν συγκεκριμένες ηθικές ευθύνες και υποχρεώσεις. Αυτό που περισσότερο χρίζει ανάλυσηw κατά τη διάρκεια της κλιματικής κρίσης που βιώνουμε είναι εάν η ηθική επιταγή μπορεί να αντιμετατεθεί σε νομική. Τα ηθικά «δικαιώματα» είναι ένα κεντρικό θέμα στην ηθική δεοντολογία και ορισμένοι φιλόσοφοι βλέπουν τα δικαιώματα ως το θεμέλιο της πολιτικής ηθικής και πιθανώς της ηθικής γενικότερα[1]. Είναι αδιαμφισβήτητο, ή τουλάχιστον θα έπρεπε να είναι σύμφωνα με τις βέλτιστες διαθέσιμες επιστημονικές γνώσεις, ότι η κλιματική κρίση υποβαθμίζει την ανθρώπινη ευημερία και συνιστά σοβαρή απειλή για την πλήρη άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η περιβαλλοντική δικαιοσύνη είναι μια εξελισσόμενη έννοια που κατανοείται ως επιδίωξη της «ισότιμης μεταχείρισης και συμμετοχής ανθρώπων όλων των φυλών, πολιτισμών, εθνών, και κοινωνικοοικονομικού υπόβαθρου στην ανάπτυξη, εφαρμογή, και επιβολή περιβαλλοντικών προγραμμάτων, νόμων, και πολιτικών»[2]. Η κλιματική δικαιοσύνη, στερείται σταθερού ορισμού, αλλά θεωρείται ότι περιλαμβάνει «τρεις αρχές: διανεμητική δικαιοσύνη η οποία αναφέρεται στο ποιός αποφασίζει και συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων, αναγνώριση που συνεπάγεται στοιχειώδη σεβασμό και δυναμική δραστηριοποίηση, καθώς και ισότιμη μεταχείριση των διαφορετικών πολιτισμών και προοπτικών»[3]. Παρόλο που έχει διευκρινιστεί ότι η περιβαλλοντική και κλιματική δικαιοσύνη περιλαμβάνουν μια οριζόντια και κάθετη συμπεριληπτικότητα που υπερβαίνει το πολιτισμικό, φυλετικό ή κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο σε ό,τι αφορά τη λήψη αποφάσεων για την προστασία του περιβάλλοντος, η διαγενεακή δικαιοσύνη εξακολουθεί να προβληματίζει θεωρητικούς και επαγγελματίες.

Σε ποιο βαθμό είμαστε υπεύθυνοι να προστατεύσουμε και να διατηρήσουμε το περιβάλλον για την απόλαυση των μελλοντικών γενεών; Ο εγγενώς διαχρονικός χαρακτήρας της κλιματικής αλλαγής επιβάλλει νομική υποχρέωση στις σημερινές γενιές έναντι των διαδόχων τους; Μπορούν αυτά τα θεμιτά αιτήματα και οι προσδοκίες των μελλοντικών γενεών να τεθούν και να διεκδικηθούν μέσα από το

[1] Dworkin R., *Law's Empire*, 80 et seq., (Belknap Press, 1986).
[2] UNDP "Environmental Justice: Securing our right to a clean, healthy and sustainable environment", (2022) p. 13.
[3] IPCC Report, p. 7. Available at https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_SummaryForPolicymakers.pdf (2022).

ΜΑΝΟΣ ΚΑΛΑΪΝΤΖΗΣ

LLM Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, LLM Ευρωπαϊκό Δίκαιο, LLM Διακρατικό και Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο και Διαιτησία, σπουδαστής στην Εθνική Σχολή Δικαστών.

Ερευνητικό άρθρο για το έργο «Ανθρώπινα δικαιώματα και περιβάλλον στην ΕΕ. Προς έναν περιεκτικό διάλογο» το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα Erasmus+, Jean Monnet

πρίσμα των σχετικών κρατικών υποχρεώσεων; Μπορούμε να παρέχουμε δικαιώματα σε αγέννητα άτομα και αν ναι, σε ποιό βαθμό;[4] Μπορούμε να συνθέσουμε και να αναπτύξουμε πλήρως μια έννοια διαγενεακής δικαιοσύνης, η οποία θα ξεπερνά φιλοσοφικές ανησυχίες και θα κατευθύνεται προς μια απτή σταθερά της οποίας θα μπορεί να γίνει δικαστική επίκληση; Ή μπορεί να επιτευχθεί το ίδιο αποτέλεσμα με αναφορά σε άλλες αρχές, όπως στην αρχή της ισότητας ή σε κάποιο δικαίωμα στο περιβάλλον; Εάν υπάρχει δικαίωμα στο περιβάλλον, ποιοί είναι οι δικαιούχοι και υπεύθυνοι του δικαιώματος; Μήπως αναφέρεται στις επόμενες γενιές; Θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε το status quo της διαγενεακής δικαιοσύνης μέσω της νομολογίας των διεθνών (και περιφερειακών) και ανώτατων δικαστηρίων.

1. Το ανθρώπινο δικαίωμα στο περιβάλλον

1.1 Το σύστημα των Ηνωμένων Εθνών

Το ανθρώπινο δικαίωμα σε ένα ασφαλές, καθαρό, υγιές, και βιώσιμο περιβάλλον αναγνωρίστηκε πολιτικά μέσω ενός πολύ σημαντικού ψηφίσματος του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (εφεξής ΣΑΔ) το 2021. Το ΣΑΔ αναγνώρισε το δικαίωμα σε ένα ασφαλές, καθαρό, υγιές, και βιώσιμο περιβάλλον ως ένα ανθρώπινο δικαίωμα σημαντικό για την απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σημείωσε επίσης ότι το δικαίωμα σε ένα ασφαλές, καθαρό, υγιές, και βιώσιμο περιβάλλον σχετίζεται με άλλα δικαιώματα που είναι σύμφωνα με το ισχύον διεθνές δίκαιο. Μετά το ψήφισμα του ΣΑΔ στις 28 Ιουλίου 2022, η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. ενέκρινε ένα ψήφισμα ορόσημο που αναγνωρίζει το δικαίωμα του ανθρώπου σε ένα υγιές περιβάλλον[5]. Το ψήφισμα ήταν μια ανέλπιστη απόφαση που εγκρίθηκε με πρωτοφανή υποστήριξη (161 ψήφοι υπέρ, καμία ψήφος κατά και οκτώ αποχές). Το ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης στέλνει ένα ισχυρό μήνυμα ότι υπάρχει ευρεία, παγκόσμια υποστήριξη για αυτό το δικαίωμα.[6] Από τις αρχές της δεκαετίας του '70, ο Ο.Η.Ε. προσπάθησε να φέρει στο προσκήνιο την προστασία του περιβάλλοντος. Αν και δεν παρέχεται σαφής ορισμός, το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει εντοπίσει καίρια στοιχεία που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της, όπως ο καθαρός αέρας, το καθαρό νερό, το επαρκές αποχετευτικό δίκτυο, τα υγιεινά και βιώσιμα τρόφιμα, το ασφαλές κλίμα, και μια υγιής βιοποικιλότητα καθώς και υγιή οικοσυστήματα.

Το 1972 πραγματοποιήθηκε η πρώτη παγκόσμια περιβαλλοντική διάσκεψη στη Στοκχόλμη, η οποία εξέδωσε τη Διακήρυξη της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον[7], η οποία, στην πρώτη της αρχή, αναφέρει ότι καθένας έχει «το θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία, την ισότητα, και τις κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης, σε ένα περιβάλλον που επιτρέπει μια ζωή με αξιοπρέπεια και ευημερία και (…) φέρει την ευθύνη να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον για τις σημερινές και τις μελλοντικές γενιές». Η

[4] Beckerman W., The impossibility of a theory of intergenerational justice in *Handbook of Intergenerational Justice* (ed. Joerg Chet Tremmel), 69 et seq., (Edward Elgar, 2006).
[5] UNGA, The human right to a clean, healthy, and sustainable environment, A/RES/76/300 (28 July 2022
[6] Ο.π.
[7] Εκθεση της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον, Στοκχόλμη, 5-16 Ιουνίου 1972. Διαθέσιμο στο: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL7/300/05/PDF/NL730005.pdf?OpenElement (1973).

διάσκεψη οδήγησε στη δημιουργία του Προγράμματος του Ο.Η.Ε. για το Περιβάλλον (UN Environment Programme).

Σε περιφερειακό επίπεδο, το δικαίωμα στο περιβάλλον περιλήφθηκε στον Αφρικανικό Χάρτη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών (1981)[8] και στο Πρωτόκολλο του Μαπούτο (2003)[9], στο Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ της Αμερικανικής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1988)[10], στη Σύμβαση για την Πρόσβαση σε Πληροφορίες, την Συμμετοχή του Κοινού στη Λήψη Αποφάσεων, και την Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά Θέματα (Σύμβαση του Aarhus (1998)[11], στον Αραβικό Χάρτη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2004)[12], στη Διακήρυξη της Ένωσης των Χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2012)[13], και στην Περιφερειακή Συμφωνία για την Πρόσβαση σε Πληροφορίες, τη Συμμετοχή του κοινού και τη Δικαιοσύνη σε Περιβαλλοντικά Θέματα στη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική (Συμφωνία Escazú (2018))[14], μεταξύ άλλων.

Η διαγενεακή ισότητα ή δικαιοσύνη επανεμφανίζεται και αρχίζει να αποκτά σάρκα και οστά στο σύστημα του Ο.Η.Ε. σταδιακά. Η Αρχή 3 της Διακήρυξης του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (1992) ορίζει ότι το δικαίωμα στην ανάπτυξη πρέπει να εκπληρώνεται με τρόπο δίκαιο, σύμφωνα με τις ανάγκες των σημερινών και των μελλοντικών γενεών[15]. Αναφορές που υπάρχουν στη Σύμβαση Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (1992)[16] και τη Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα

---

[8] Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας, Αφρικανικός Χάρτης για τα Δικαιώματα των Ανθρώπων και των Λαών. Διαθέσιμο στο: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (1981). Συγκεκριμένα το άρθρο 24 ορίζει σαφώς ότι «όλοι οι λαοί έχουν το δικαίωμα σε ένα γενικά ικανοποιητικό περιβάλλον ευνοϊκό για την ανάπτυξή τους».

[9] Το πρωτόκολλο χορηγεί στις γυναίκες «το δικαίωμα να ζουν σε ένα υγιές και βιώσιμο περιβάλλον» και «το δικαίωμα της πλήρους απόλαυσης του δικαιώματος της αειφόρου ανάπτυξης».

[10] Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στον τομέα των Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ, διαθέσιμο στο: http://www.oas.org/en/sare/social-inclusion/protocol-ssv/docs/protocol-san-salvador-en.pdf (1988). Βλέπε άρθρο 11 που έχει ως εξής: Άπαντες έχουν το δικαίωμα να ζουν σε ένα υγιές περιβάλλον και να έχουν πρόσβαση σε βασικές δημόσιες υπηρεσίες. Τα συμβαλλόμενα μέρη θα προάγουν την προστασία, διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος

[11] Σύμβαση για την πρόσβαση σε Πληροφορίες, την Συμμετοχή του Κοινού στη Λήψη Αποφάσεων και την Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά Θέματα – Διακηρύξεις, OJ L 124, 17.05.2005, 2005/370/EC: Απόφαση Συμβουλίου 17ης Φεβρουαρίου 2005 σχετικά με τα συμπεράσματα, εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της Σύμβασης για την πρόσβαση σε Πληροφορίες, την Συμμετοχή του Κοινού στη Λήψη Αποφάσεων και την Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα – Διακηρύξεις, OJ L 124, 17.05.2005.

[12] Αραβικός Σύνδεσμος, Αραβικός Χάρτης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, 15 1994, διαθέσιμος στο: https://www.refworld.org/docid/3ae6b38540.html (1994)

[13] Η Διακήρυξη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας (ASEAN) διαθέσιμη στο: https://asean.org/asean-human-rights-declaration/ (2012). Η Διακήρυξη όριζε ότι «Κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα σε ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης για τον ίδιο ή την ίδια και την οικογένειά του/της συμπεριλαμβανομένου του: «Δικαιώματος σε ένα ασφαλές, καθαρό και βιώσιμο περιβάλλον».

[14] Η Περιφερειακή συμφωνία για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού και τη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά θέματα στη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική, διαθέσιμη στο: https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/43583/S2300531_en.pdf?sequence=4&isAllowed=y (2018). Όπως η Σύμβαση του Άαρχους, έτσι και η Συμφωνία του Εσκασού προστατεύει τα διαδικαστικά στοιχεία του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον. Και οι δύο πολυμερής περιβαλλοντικές συμφωνίες προέρχονται από την Διακήρυξη του Ρίο το 1992.

[15] Έκθεση της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, Διάσκεψη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, A/Conf.151/26 (Vol. I), 12 August 1992.

[16] United Nations Framework Convention on Climate Change, New York, 9 May 1992

(1992)[17], καθώς και στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Καταπολέμηση της Ερημοποίησης (1994)[18] και την Κοινή Σύμβαση για την Ασφάλεια της Διαχείρισης Αναλωθέντων Καυσίμων και την Ασφάλεια της Διαχείρισης Ραδιενεργών Αποβλήτων (1997)[19], είναι χαρακτηριστικές για την ανάδειξη των αναγκών των μελλοντικών γενεών. Άλλες διεθνείς συμφωνίες και διακηρύξεις που αναφέρονται στις μελλοντικές γενιές και την κοινή κληρονομιά είναι η Διεθνής Σύμβαση για τη Ρύθμιση της Φαλαινοθηρίας (1946)[20], η Σύμβαση για το Διεθνές Εμπόριο των Ειδών Άγριας Πανίδας και Χλωρίδας που απειλούνται με εξαφάνιση (CITES) (1973)[21], η Αφρικανική Σύμβαση για τη Διατήρηση της Φύσης και των Φυσικών Πόρων (1968), η Σύμβαση Για την Απαγόρευση Στρατιωτικής ή Οποιασδήποτε Άλλης Εχθρικής Χρήσης των Τεχνικών Μεθόδων Μεταβολής του Περιβάλλοντος (ENMOD) (1977)[22], η Σύμβαση για τη Διατήρηση των Αποδημητικών Ειδών που ανήκουν στην Άγρια Πανίδα (1979), η Σύμβαση για τη Διατήρηση της Ευρωπαϊκής Άγριας Ζωής και των Φυσικών Οικοτόπων (1979)[23], η Σύμβαση για την Προστασία του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος του Βορειοανατολικού Ατλαντικού (OSPAR) (1992)[24], η Σύμβαση για τις Διασυνοριακές Επιπτώσεις των Βιομηχανικών Ατυχημάτων (Σύμβαση UNECE) (1992)[25], η Σύμβαση για την Προστασία και τη Χρήση των Διασυνοριακών Υδάτινων Ρευμάτων και των Διεθνών Λιμνών (Σύμβαση για τα ύδατα) (1992)[26], η Σύμβαση

---

[17] Convention on Biological Diversity, United Nations, 1992. Η σύμβαση αναφέρει στο προοίμιό της ότι: «Σκοπός είναι η διατήρηση και η αειφορική χρήση της βιολογικής ποικιλότητας προς όφελος των σημερινών και των μελλοντικών γενεών». Ενώ το άρθρο 2 ορίζει ότι αειφορική χρήση είναι η χρήση συστατικών της βιολογικής ποικιλότητας με τρόπο και ρυθμό που δεν οδηγεί μακροπρόθεσμα στη μείωσή της, διατηρώντας έτσι τις δυνατότητές της να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις προσδοκίες των σημερινών και των μελλοντικών γενεών.

[18] Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την καταπολέμηση της ερημοποίησης στις χώρες που αντιμετωπίζουν σοβαρές ξηρασίες ή/και ερημοποίησης, κυρίως της Αφρικής, 1994. Η Σύμβαση ορίζει ότι: «σκοπός είναι η λήψη των κατάλληλων μέτρων για την καταπολέμηση της ερημοποίησης και τον μετριασμό των επιπτώσεων της ξηρασίας προς όφελος των σημερινών και των μελλοντικών γενεών».

[19] Joint Convention on the Safety of Spent Fuel Management and on the Safety of Radioactive Waste Management, INFCIRC/546, 24 December 1997. Ένας από τους στόχους αυτής της σύμβασης είναι συγκεκριμένα να διασφαλίσει ότι «σε όλα τα στάδια της διαχείρισης αναλωθέντων καυσίμων και ραδιενεργών αποβλήτων υπάρχουν αποτελεσματικές άμυνες έναντι πιθανών κινδύνων, έτσι ώστε τα άτομα, η κοινωνία και το περιβάλλον να προστατεύονται από τις επιβλαβείς επιπτώσεις της ιονίζουσας ακτινοβολίας, στο παρόν και στο μέλλον, με τρόπο που οι ανάγκες και οι φιλοδοξίες της παρούσας γενιάς να ικανοποιούνται χωρίς να κινδυνεύει η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις ανάγκες και τις φιλοδοξίες τους», ενώ όλα τα συμβαλλόμενα μέρη θα πρέπει να αποφεύγουν την επιβολή αδικαιολόγητων βαρών στις μελλοντικές γενιές.

[20] International Convention for the Regulation of whaling, Washington, 2nd December 1946

[21] Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, Washington, 3 March 1973, Amended at Bonn on 22 June 1979, Amended at Gaborone on 30 April 1983. Η σύμβαση αναγνωρίζει ότι «η άγρια πανίδα και χλωρίδα στις πολλές όμορφες και ποικίλες μορφές τους αποτελούν αναντικατάστατο μέρος των φυσικών συστημάτων της γης που πρέπει να προστατευθούν για την σημερινή και τις μελλοντικές γενιές».

[22] Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques, New York, 10 December 1976

[23] Convention on the conservation of migratory species of wild animals, Bonn, 23 June 1979. Τα μέρη της σύμβασης έχουν επίγνωση «ότι κάθε γενιά κατέχει τους πόρους της γης και των μελλοντικών γενεών και έχει την υποχρέωση να διασφαλίσει ότι αυτή η κληρονομιά διατηρείται και όπου χρησιμοποιείται, η χρήση της γίνεται με σύνεση.

[24] Convention for the Protection of the Marine Environment of the North- East Atlantic, OSPAR Convention, 1992.UNTS 2354, p. 67. Τα μέρη αναγνωρίζουν ότι «η συντονισμένη δράση σε εθνικό, περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο είναι απαραίτητη για την πρόληψη και εξάλειψη της θαλάσσιας ρύπανσης και για την επίτευξη βιώσιμης διαχείρισης της θαλάσσιας περιοχής, δηλαδή της διαχείρισης των ανθρώπινων δραστηριοτήτων κατά τρόπο ώστε το θαλάσσιο οικοσύστημα να συνεχίσει να συντηρεί τις νόμιμες χρήσεις της θάλασσας και να συνεχίσει να καλύπτει τις ανάγκες των σημερινών και των μελλοντικών γενεών».

[25] Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents, Helsinki, 17 March 1992 as amended on 15 December 2015. Τα συμβαλλόμενα μέρη δηλώνουν ότι «έχουν υπόψη την ιδιαίτερη σημασία, προς το συμφέρον των σημερινών και των μελλοντικών γενεών, της προστασίας των ανθρώπων και του περιβάλλοντος από τις επιπτώσεις των βιομηχανικών ατυχημάτων».

[26] Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes as amended along with decision VI/3 clarifying the accession procedure, Helsinki 17 March 1992, UNTS, vol. 1936, p.269. Η Σύμβαση

της Στοκχόλμης για τους Έμμονους Οργανικούς Ρύπους (POPS) (2001)[27], η Σύμβαση πλαίσιο του Π.Ο.Υ. (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας) για τον Έλεγχο του Καπνού (2003)[28], η Διακήρυξη και το Πρόγραμμα Δράσης της Βιέννης (1993)[29]- η Οικουμενική Διακήρυξη για τη Βιοηθική και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2005)[30], η Συνθήκη της Ανταρκτικής (1959)[31], η Συνθήκη για τις Αρχές που Διέπουν τις Δραστηριότητες των Κρατών στην Εξερεύνηση και Χρήση του Εξωτερικού Διαστήματος, συμπεριλαμβανομένης της Σελήνης και άλλων Ουράνιων Σωμάτων (1979)[32], και η Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για το Δίκαιο της Θάλασσας (1982).

Πιο πρόσφατα, η Συμφωνία του Παρισιού (2015)[33] αναγνώρισε ρητά «ότι η κλιματική αλλαγή αποτελεί κοινή ανησυχία της ανθρωπότητας. Τα μέρη θα πρέπει, όταν αναλαμβάνουν δράση για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, να σέβονται, να προωθούν και να λαμβάνουν υπόψη τις αντίστοιχες υποχρεώσεις τους όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, το δικαίωμα στην υγεία, τα δικαιώματα των αυτοχθόνων πληθυσμών, των τοπικών κοινοτήτων, των μεταναστών, των παιδιών, των ατόμων με αναπηρία και των ατόμων που βρίσκονται σε ευάλωτες καταστάσεις, και το δικαίωμα στην ανάπτυξη, καθώς και την ισότητα των φύλων, την ενδυνάμωση των γυναικών, και τη διαγενεακή ισότητα». Η διαγενεακή ισότητα έχει οριστεί «ως το ζήτημα της βιώσιμης ανάπτυξης που αναφέρεται, στο πλαίσιο του περιβάλλοντος, στη δικαιοσύνη της διαχρονικής κατανομής της προσφοράς των φυσικών αγαθών ή των δικαιωμάτων εκμετάλλευσής τους, ενώ η διαγενεακή δικαιοσύνη, εκτός από τις διανεμητικές διαστάσεις, περιλαμβάνει επίσης διαδικαστικές, επανορθωτικές, και ανταποδοτικές διαστάσεις»[34]

περιελάμβανε γενικές υποχρεώσεις για τα κράτη να προλαμβάνουν, να ελέγχουν και να μειώνουν κάθε διασυνοριακή επίπτωση, συμπεριλαμβανομένης της διαχείρισης των υδάτινων πόρων κατά τρόπο ώστε «οι ανάγκες της παρούσας γενιάς να ικανοποιούνται χωρίς να κινδυνεύει η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες».

[27] Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants (POPS), Text and Annexes, Adopted in 2001, Revised in 2019, UNTS vol. 2256, p.119. Η Σύμβαση αναγνωρίζει τις «ανησυχίες για την υγεία, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες, που προκύπτουν από την τοπική έκθεση σε έμμονους οργανικούς ρύπους, και κυρίως τις επιπτώσεις τους στις γυναίκες και, μέσω αυτών, στις μελλοντικές γενιές».

[28] WHO Framework Convention on Tobacco Control, Geneva, 21 May 2003. UNTS, vol. 2303, p.166. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι στόχος της Σύμβασης είναι «η προστασία των σημερινών και μελλοντικών γενεών από τις καταστροφικές υγειονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και οικονομικές συνέπειες της κατανάλωσης καπνού και της έκθεσης στον καπνό, παρέχοντας ένα πλαίσιο για μέτρα ελέγχου του καπνού που θα εφαρμοστούν από τα συμβαλλόμενα μέρη σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο με σκοπό τη συνεχή και ουσιαστική μείωση του επιπολασμού της χρήσης καπνού και της έκθεσης στον καπνό».

[29] Vienna Declaration and Programme of Action, Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993. Αν και δεν αποτελεί νομικά δεσμευτικό κείμενο, περιέχει μια σταθερή πολιτική δέσμευση των κρατών όσον αφορά το δικαίωμα στην ανάπτυξη, το οποίο θα πρέπει «να εκπληρώνεται έτσι ώστε να ικανοποιούνται ισότιμα οι αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες των σημερινών και των μελλοντικών γενεών».

[30] Universal Declaration on Bioethics and Human Rights, Resolution adopted on the report of Commission III at the 18th Plenary meeting on 19th October 2005

[31] Antarctic Treaty, 1 December 1959, UNTS 402, p. 71

[32] Agreement governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, New York 5 December 1979, UNTS Vol. 1363, p.3. Η Σύμβαση κηρύσσει τη σελήνη ως περιοχή όλης της ανθρωπότητας και κάθε εξερεύνηση θα πρέπει να πραγματοποιείται προς όφελος και προς το συμφέρον όλων των χωρών, ανεξάρτητα από το βαθμό οικονομικής ή επιστημονικής ανάπτυξης τους. Ιδιαίτερα «Πρέπει να λαμβάνεται δεόντως υπόψη το συμφέρον των σημερινών και μελλοντικών γενεών καθώς και η ανάγκη προώθησης υψηλότερου βιοτικού επιπέδου και συνθηκών οικονομικής και κοινωνικής προόδου και ανάπτυξης σύμφωνα με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών»

[33] UN Framework Conventions for the Climate Change – Conference of the Parties, Paris Agreement, 12 December 2015, UNTS vol. 3156

[34] Glossary of Environment Statistics, Studies in Methods, Series F, No. 67 (United Nations publication, Sales No. E.96.XVII.12).

Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα προσφοράς προς τις μελλοντικές γενιές είναι η Διακήρυξη του Ο.Η.Ε. για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (UNESCO)[35]. Η Διακήρυξη για τις Ευθύνες των Σημερινών Γενεών έναντι των Μελλοντικών Γενεών, η οποία υιοθετήθηκε από τη Γενική Διάσκεψη της UNESCO το 1997, διατυπώνει την ιδέα ότι οι σημερινές γενιές έχουν την ευθύνη να διασφαλίσουν ότι οι ανάγκες και τα συμφέροντα των σημερινών και των μελλοντικών γενεών προστατεύονται πλήρως[36]. Οι μελλοντικές γενιές πρέπει να έχουν την ευκαιρία να επωφεληθούν από τα οικοσυστήματα της Γης και για το λόγο αυτό οι σημερινές γενιές θα πρέπει να προσπαθήσουν να προστατεύσουν την ποιότητα και την ακεραιότητα του περιβάλλοντος, διασφαλίζοντας παράλληλα ότι οι απόγονοί τους δεν θα εκτεθούν σε ρύπανση που θα μπορούσε να βλάψει την υγεία και την ευημερία τους. Η Διακήρυξη εισάγει την ιδέα ότι κάθε γενιά κληρονομεί προσωρινά τη Γη και ως εκ τούτου «θα πρέπει να φροντίζει για τη συνειδητή χρήση των φυσικών πόρων και να διασφαλίζει ότι η ζωή δε θίγεται από επιβλαβείς αλλαγές στα οικοσυστήματα και ότι η επιστημονική και τεχνολογική πρόοδος σε όλους τους τομείς δεν βλάπτει τη ζωή στη Γη»[37].

2.2 Ευρωπαϊκή Ένωση

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ορίζει στο προοίμιό του ότι η απόλαυση των δικαιωμάτων που περιέχονται στο μέσο συνεπάγεται «ευθύνες και καθήκοντα έναντι των άλλων προσώπων, της ανθρώπινης κοινότητας, και των μελλοντικών γενεών». Το Άρθρο 37 απαιτεί ότι «ένα υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος πρέπει να ενσωματωθούν στις πολιτικές της Ε.Ε. και να διασφαλίζονται σύμφωνα με την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης[38]». Η «ισότητα ή δικαιοσύνη μεταξύ των γενεών» απουσίαζε από τα περισσότερα έγγραφα περιβαλλοντικής πολιτικής της Ε.Ε.. Όταν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε το Σχέδιο Διακήρυξής το 2005 για τις Κατευθυντήριες Αρχές για την Αειφόρο Ανάπτυξη, χρησιμοποίησε τη φράση «ισότητα εντός και μεταξύ των γενεών». Σε σύγκριση με την τελική στρατηγική που ενέκρινε το Συμβούλιο το 2006, το κείμενο τροποποιήθηκε για να καταργηθεί η συγκεκριμένη ορολογία. Ο Ευρωπαίος νομοθέτης επιλέγει μάλλον τον όρο βιώσιμη ανάπτυξη που αναμφίβολα ενσωματώνει στοιχεία διαγενεακής ισότητας.

Τον Μάιο του 2020 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε τη Στρατηγική της Ε.Ε. για τη Βιοποικιλότητα 2030, μια σειρά δεσμεύσεων που θα ενσωματωθούν στο Σχέδιο Αποκατάστασης της Φύσης της Ε.Ε. μέσω νομικά δεσμευτικών μέτρων, όπως η αποκατάσταση υποβαθμισμένων περιοχών, η αναστροφή της μείωσης των επικονιαστών, η μείωση χημικών φυτοφαρμάκων, η αποκατάσταση ποταμιών ελεύθερης ροής, και η μείωση παρεμπιπτόντων αλιευμάτων[39]. Πρόσφατα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο ψήφισμά του τον Ιουνίο του 2021 σχετικά με τη στρατηγική για τη βιοποικιλότητα για το 2030 θεωρεί ότι το δικαίωμα σε ένα υγιές

[35] Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations, Paris France, 12 November 1997.
[36] Άρθρο 1 της Διακήρυξης ο.π.
[37] Άρθρο 4 της Διακήρυξης, ο.π.
[38] European Union: Council of the European Union, Charter of Fundamental Rights of the European Union (2007/C, 303/01), 14 December 2007, C 303/1.
[39] Communication from the Commission to the European Parliament, the Council the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, EU Biodiversity Strategy for 2030, Brussels 20.05.2020, COM (2020), 380 final.

περιβάλλον πρέπει να αναγνωριστεί στον Χάρτη της Ε.Ε. και ότι η Ε.Ε. πρέπει να αναλάβει ηγετικό ρόλο στη διεθνή αναγνώριση ενός τέτοιου δικαιώματος[40].

2.3 Συμβούλιο της Ευρώπης

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει κάνει σημαντικά βήματα για την αναγνώριση της σημασίας της προστασίας του περιβάλλοντος μέσω μιας σειράς περιφερειακών συνθηκών, οι οποίες δεν είχαν όλες την αναμενόμενη επιτυχία. Αξίζει να σημειωθούν η Σύμβαση της Βέρνης για τη Διατήρηση της Ευρωπαϊκής Άγριας Ζωής και των Φυσικών Οικοτόπων (1979)[41], η Σύμβαση της Γρανάδας για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης (1985)[42], η Σύμβαση του Λουγκάνο για την Αστική Ευθύνη για Ζημίες που προκαλούνται από Δραστηριότητες επικίνδυνες για το Περιβάλλον (1993)[43], η Σύμβαση του Στρασβούργου για την Προστασία του Περιβάλλοντος μέσω του Ποινικού Δικαίου (1998)[44], και τέλος η Σύμβαση του Τοπίου της Φλωρεντίας (2000)[45] και το πρωτόκολλό της (2016)[46].

Ο αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) (1953)[47] δεν έχουν σχεδιαστεί «για να παρέχουν μια γενική προστασία του περιβάλλοντος αυτού καθαυτού και δεν εγγυώνται ρητά το δικαίωμα σε ένα ήσυχο και υγιές περιβάλλον[48]». Στις 29 Σεπτεμβρίου 2021, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης συνέστησε (για άλλη μια φορά) τη σύνταξη ενός πρόσθετου πρωτοκόλλου σχετικά με το θέμα αυτό ως συμπλήρωμα της ΕΣΔΑ[49]. Η

---

[40] European Parliament Resolution of 9 June 2021 on the EU Biodiversity Strategy for 2030: Bringing nature back into our lives (2020/2273(INI)), available at: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0277_EN.html (2021).

[41] Στόχος της Σύμβασης είναι η διατήρηση της άγριας χλωρίδας και πανίδας και των φυσικών ενδιαιτημάτων τους. Έχει 51 επικυρώσεις. Η Ε.Ε. είναι επίσης συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση. Convention on the Conservation of European Wildfire and Natural Habitats (ETS No. 104) (1979).

[42] Convention of the Protection of the Architectural Heritage of Europe, European Treaty Series No. 121, Granada 3.X. 1985. Άρθρο 15 εδ. 1: «Κάθε συμβαλλόμενο μέρος αναλαμβάνει την ευθύνη να αναπτύξει τη συνείδηση του κοινού για την αξία της διατήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, τόσο ως στοιχείο πολιτιστικής ταυτότητας όσο και ως πηγή έμπνευσης και δημιουργικότητας για τις σημερινές και τις μελλοντικές γενιές».

[43] Καμία επικύρωση, επομένως δεν έχει τεθεί σε ισχύ. Σύμβαση για την αστική ευθύνη για ζημίες που προκύπτουν από δραστηριότητες επικίνδυνες για το περιβάλλον (ETS No. 150) (1993). Αυτό το εργαλείο είναι σημαντικό καθώς παρέχει έναν ευρύ ορισμό του περιβάλλοντος που περιλαμβάνει φυσικούς πόρους, αβιοτικούς και βιοτικούς, όπως αέρα, νερό, έδαφος, πανίδα και χλωρίδα και την αλληλεπίδραση μεταξύ των ίδιων παραγόντων. Αυτή η περιουσία αποτελεί μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς και των χαρακτηριστικών πτυχών του τοπίου.

[44] Μία επικύρωση, επομένως δεν έχει τεθεί σε ισχύ. Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law (ETS. No. 172) (1998).

[45] 40 επικυρώσεις. Council of European Landscape Convention (ETS No. 176) (2000).

[46] 39 επικυρώσεις. Protocol amending the European Landscape Convention (CETS No. 219) (2016).

[47] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005) (1950).

[48] Council of Europe, Manual on Human Rights and the Environment (3rd Edition), Οι αρχές που προκύπτους από τη νομολογία του ΕΔΑΔ και τα συμπεράσματα και αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα Κοινωνικά Δικαιώματα είναι διαθέσιμες στο: https://rm.coe.int/manual-environment-3rd-edition/1680a56197 (2022).

[49] Οι προσπάθειες χρονολογούνται από το 1973 στην Υπουργική Διάσκεψη του Συμβουλίου της Ευρώπης για το Περιβάλλον στη Βιέννη το 1973. Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης στη σύσταση 1431(1999), για παράδειγμα, ζήτησε από την Επιτροπή Υπουργών: «11.2 να δώσει εντολή στα κατάλληλα όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης να εξετάσει τη σκοπιμότητα της (…) σύνταξης τροποποίησης ή πρόσθετου πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ σχετικά με το δικαίωμα των ατόμων σε ένα υγιές και βιώσιμο περιβάλλον». Η Επιτροπή Υπουργών έκρινε ότι η αναγνώριση ενός τέτοιου δικαιώματος δημιουργεί δυσκολίες τόσο διαδικαστικές όσο και νομικές. Βλέπε Επιτροπή Υπουργών, Έγγρ. 8892, Απάντηση στη σύσταση 1431 (1999) – Μελλοντική δράση που θα αναληφθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος, 20 Νοεμβρίου 2000. Ψήφισμα PACE 2396, Αγκυρώνοντας το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον: ανάγκη για ενισχυμένη δράση από το Συμβούλιο Ευρώπης, (2021).

Συνέλευση αναγνώρισε ότι «η περιβαλλοντική ρύπανση, η απώλεια βιοποικιλότητας, και η κλιματική κρίση (…) οδηγούν σε πρόωρους θανάτους για την τρέχουσα γενιά και κλέβουν βιώσιμο χώρο διαβίωσης από τις μελλοντικές γενιές, επομένως οι σημερινές γενιές φέρουν ιδιαίτερη ευθύνη έναντι των μελλοντικών γενιών». Σε μια άνευ προηγουμένου δήλωση, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης έκρινε ότι «για να εδραιωθεί η αρχή της διαγενεακής ευθύνης, ισότητας, και αλληλεγγύης, χρειάζονται νέα δικαιώματα και υποχρεώσεις, (…) υποστηρίζοντας έτσι την αναγνώριση του δικαιώματος των μελλοντικών γενεών σε ένα υγιές περιβάλλον[50]».

2.4 Εθνικά Συντάγματα

Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον άρχισε να εμφανίζεται σε εθνικά συντάγματα, όπως στην Πορτογαλία (1976), την Ισπανία (1978), το Περού (1979), καθώς και σε εθνικές νομοθεσίες και έγγραφα πολιτικής. Το δικαίωμα αναγνωρίζεται νομικά σε περισσότερα από το 80% των κρατών μελών του Ο.Η.Ε. είτε μέσω της επικύρωσης πράξεων διεθνούς δικαίου (126 κράτη) είτε στα εθνικά συντάγματα (110 κράτη) ή στην εθνική νομοθεσία (156 από τα 193 κράτη – περισσότερο από το 80% των κράτη μέλη του Ο.Η.Ε.)[51].

Ορισμένες χώρες έχουν φτάσει στο σημείο να ενσωματώνουν αναφορές στις μελλοντικές γενιές στα συντάγματά τους. Για παράδειγμα, η Βολιβία, το Εκουαδόρ, η Γερμανία, η Κένυα, η Νορβηγία, και η Νότια Αφρική. Σύμφωνα με το Άρθρο 9 του Συντάγματος της Βολιβίας, η υπεύθυνη χρήση των φυσικών πόρων, η προώθηση της εκβιομηχάνισης και η διατήρηση του περιβάλλοντος για την ευημερία των σημερινών και των μελλοντικών γενεών είναι μεταξύ των σκοπών και των λειτουργιών του κράτους[52]. Στο Άρθρο 317, το Σύνταγμα του Ισημερινού προβλέπει ότι, στη διαχείριση των μη ανανεώσιμων πόρων, το κράτος δίνει προτεραιότητα στην ευθύνη μεταξύ γενεών, στη διατήρηση της φύσης, και στη χρέωση δικαιωμάτων ή άλλων μη φορολογικών εισφορών και εταιρικών μεριδίων[53]. Το Άρθρο 400 ορίζει ότι το κράτος ασκεί κυριαρχία επί της βιοποικιλότητας, η διαχείριση της οποίας γίνεται με βάση τη διαγενεακή ευθύνη.

Το Άρθρο 110 (β) του Συντάγματος της Νορβηγίας προβλέπει ότι κάθε άτομο έχει δικαίωμα σε περιβάλλον που ευνοεί την υγεία και ότι η διαχείριση των φυσικών πόρων πρέπει να βασίζεται σε ολοκληρωμένους μακροπρόθεσμους προβληματισμούς, με αυτό το δικαίωμα να διασφαλίζεται επίσης για τις

Η ίδια σύσταση διατυπώθηκε το 2009 με τη Σύσταση 1885 (2009) με τίτλο «Σχέδιο πρόσθετου πρωτοκόλλου στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σχετικά με το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον» με την ίδια απάντηση από την Επιτροπή Υπουργών.
Committee of Ministers, Reply to Recommendation 1883, Doc. 12298, "The challenges posed by climate change", 19 June 2010.

[50] Ο.π.

[51] Human Rights Council, Right to a healthy environment: good practices. Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of safe, clean, healthy and sustainable environment, A/HRC/43/53, available at: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/355/14/PDF/G1935514.pdf?OpenElement (2019).

[52] Βολιβιανό Σύνταγμα του 2009. Αυτό είναι ένα από τα νεότερα και μεγαλύτερα συντάγματα, επομένως υπάρχουν τρεις αναφορές στις μελλοντικές γενιές σε τρεις διαφορετικές διατάξεις. Το πιο σημαντικό Άρθρο 33 που εγγυάται το δικαίωμα στο περιβάλλον ορίζει: Καθένας έχει δικαίωμα σε ένα υγιές, προστατευμένο και ισορροπημένο περιβάλλον. Η άσκηση αυτού του δικαιώματος πρέπει να παραχωρηθεί σε άτομα και συλλογικότητες των σημερινών και μελλοντικών γενεών, καθώς και σε άλλα έμβια όντα, ώστε να αναπτυχθούν με φυσιολογικό και μόνιμο τρόπο.

[53] Σύνταγμα του Εκουαδόρ 2008, όπως τροποποιήθηκε το 2021.

μελλοντικές γενιές[54]. Το Άρθρο 20 (α) του Βασικού Νόμου της Γερμανίας προβλέπει ότι το κράτος πρέπει να αναλάβει την ευθύνη για την προστασία των φυσικών θεμελίων της ζωής και των ζώων προς το συμφέρον των μελλοντικών γενεών, με τη φράση «θεμέλια ζωής» να περιλαμβάνει όλα τα συστατικά του περιβάλλοντος που είναι απαραίτητα για τη διατήρηση της ζωής για μεγάλες περιόδους. Έτσι, η διάταξη επιρρίπτει την ευθύνη για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος στο Δημόσιο[55]. Το Σύνταγμα της Νότιας Αφρικής ορίζει ότι ο καθένας έχει το δικαίωμα να προστασίας του περιβάλλοντος προς όφελος των σημερινών και των μελλοντικών γενεών μέσω εύλογων νομοθετικών και άλλων μέτρων[56]. Ομοίως, το Σύνταγμα της Κένυας προβλέπει το δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον, το οποίο περιλαμβάνει την προστασία του περιβάλλοντος προς όφελος των σημερινών και των μελλοντικών γενεών μέσω νομοθετικών και άλλων μέτρων[57].

3. Νομολογιακή Προσέγγιση

3.1. Το Διεθνές Δικαστήριο

Το Διεθνές Δικαστήριο στη Συμβουλευτική του Γνώμη το 1996 σχετικά με τη νομιμότητα της απειλής ή της χρήσης πυρηνικών όπλων έφτασε στο σημείο να αναγνωρίσει ότι «το περιβάλλον δεν είναι μια αφαίρεση, αλλά αντιπροσωπεύει τον χώρο διαβίωσης, την ποιότητα ζωής και την υγεία των ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένων των αγέννητων γενεών». Υπογράμμισε κατά συνέπεα ότι η ύπαρξη «της γενικής υποχρέωσης των κρατών να διασφαλίζουν ότι οι δραστηριότητες που υπάγονται στη δικαιοδοσία και τον έλεγχό τους σέβονται το περιβάλλον άλλων κρατών ή περιοχών πέρα από εθνικό έλεγχο αποτελεί πλέον μέρος του συνόλου νομοθετικών διατάξεων του διεθνούς δικαίου σχετικά με το περιβάλλον[58]». Ένα συμπέρασμα που επαναλήφθηκε στην απόφασή του Gabčíkovo-Nagymaros του 1997[59], όπου το Δικαστήριο συνόψισε την εξέλιξη του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου τοποθετώντας στην ίδια βάση παρούσες και μελλοντικές γενιές[60]. Σε ξεχωριστή γνώμη στην υπόθεση Pulp Mills on the River Uruguay, ο δικαστής Trindade

[54] Σύνταγμα της Νορβηγίας, όπως διαμορφώθηκε στις 17 Μαΐου 1814 από τη Συνταγματική Συνέλευση στο Eidsvoll.
[55] Βασικός Νόμος της Γερμανίας στην αναθεωρημένη εκδοχή, δημοσιευμένη στο Federal Law Gazette Part III, classification number 100-1, όπως τροποποιήθηκε στην Πράξη της 28ης Ιουνίου 2022 (Federal Law Gazette I p. 968).
[56] Το Σύνταγμα της Νότιας Αφρικής, Act 108 of1996, όπως υιοθετήθηκε τον Μάιο του 1996 και τροποποιήθηκε στις 11 Οκτωβρίου 1996 από τη Συνταγματική Συνέλευση, αντικατστάθηκε από το s/1(1) of the Citation of Constitutional Laws, 2005 (Act No. 5 of 2005).
[57] Για περισσότερα παραδείγματα, βλέπε Report of the Secretary – General, Intergenerational solidarity and the needs of future generations, 15 August 2014, A/68/322.
[58] Διεθνές Δικαστήριο, Legality of the Threat or Use of nuclear weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996, I.C.J. Reports 1996, p. 226.
[59] Διεθνές Δικαστήριο, Case Concerning the Gabcikovo – Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgement of 25 September 1997, I.C.J. Reports 1997, p.7.
[60] Το Δικαστήριο αναφέρει ότι «στο πέρασμα των αιώνων, η ανθρωπότητα για οικονομικούς και άλλους λόγους επεμβαίνει συνεχώς στη φύση. Στο παρελθόν, αυτό γινόταν συχνά χωρίς να ληφθούν υπόψη οι επιπτώσεις στο περιβάλλον. Λόγω των νέων επιστημονικών γνώσεων και της αυξανόμενης συνειδητοποίησης των κινδύνων για την ανθρωπότητα - για τις σημερινές και τις μελλοντικές γενιές - από την επιδίωξη τέτοιων παρεμβάσεων με απερίσκεπτο και αμείωτο ρυθμό, έχουν αναπτυχθεί νέοι κανόνες και πρότυπα που προσδιορίζονται σε μεγάλο αριθμό οργάνων κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Τέτοιοι νέοι κανόνες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και να δίνεται η δέουσα βαρύτητα σε τέτοια νέα πρότυπα, όχι μόνο όταν τα κράτη εξετάζουν νέες δραστηριότητες αλλά και όταν συνεχίζουν με δραστηριότητες που ξεκίνησαν στο παρελθόν. Αυτή η ανάγκη συνδυασμού της οικονομικής ανάπτυξης με την προστασία του περιβάλλοντος εκφράζεται εύστοχα στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης».

υποστήριξε: «Σήμερα, το 2010, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι η αναγνώριση της ισότητας μεταξύ των γενεών αποτελεί μέρος της συμβατικής σοφίας στο Διεθνές Περιβαλλοντικό Δίκαιο». Όμως η πιο σημαντική εξέλιξη είναι η απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε., με πρωτοβουλία μικρών νησιωτικών κρατών, να ζητήσει από το Διεθνές Δικαστήριο μια Συμβουλευτική Γνώμη σχετικά με το: «(α) Ποιες είναι οι υποχρεώσεις των κρατών βάσει του διεθνούς δικαίου σχετικά με την εξασφάλιση της προστασίας του κλιματικού συστήματος και άλλων τμημάτων του περιβάλλοντος από ανθρωπογενείς εκπομπές αερίων θερμοκηπίου για τις σημερινές και τις μελλοντικές γενιές· (β) Ποιες είναι οι νομικές συνέπειες αυτών των υποχρεώσεων για τα κράτη όπου, με πράξεις και παραλείψεις τους, έχουν προκαλέσει σημαντική βλάβη στο κλιματικό σύστημα και σε άλλα μέρη του περιβάλλοντος, σε σχέση με: (…) (ii) ομάδες και άτομα σημερινών και μελλοντικών γενεών που επηρεάζονται από τις αρνητικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής»;[61]

3.2. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ)

3.2.1. Κανονιστικό περιεχόμενο της Σύμβασης

Παρά την έλλειψη ρητής διάταξης με κανονιστικό περιεχόμενο που προστατεύει το περιβάλλον, οι μηχανισμοί πίσω από τις ευρωπαϊκές περιφερειακές συνθήκες, ιδίως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ), έχουν χρησιμοποιήσει την ερμηνευτική τους εξουσία για να δώσουν νέα ώθηση σε διατάξεις που δεν εγγυώνται ρητά το δικαίωμα ένα ασφαλές, καθαρό, υγιές, και βιώσιμο περιβάλλον[62]. Το Δικαστήριο έχει δηλώσει ρητά ότι «ούτε το άρθρο 8 ούτε οποιοδήποτε από τα άλλα άρθρα της Σύμβασης έχουν ειδικά σχεδιαστεί για να παρέχουν γενική προστασία του περιβάλλοντος καθ'αυτού. Κατά συνέπεια, άλλα διεθνή μέσα και η εγχώρια νομοθεσία είναι πιο κατάλληλα για την αντιμετώπιση αυτής της συγκεκριμένης πτυχής[63]». Καταρχήν, η προστασία του περιβάλλοντος περιορίζεται στην εξέταση των ζημιών στην ανθρώπινη υγεία ως αποτέλεσμα της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Ωστόσο, το Δικαστήριο έχει ήδη εντοπίσει στη νομολογία του ζητήματα που σχετίζονται με το περιβάλλον που θα μπορούσαν να επηρεάσουν το δικαίωμα στη ζωή (Άρθρο 2), το δικαίωμα να μην υπόκειται κανείς σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση (Άρθρο 3), το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής καθώς και του σπιτιού (Άρθρο 8), το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και πρόσβαση σε δικαστήριο (Άρθρο 6), το δικαίωμα λήψης και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών (Άρθρο 10), το δικαίωμα σεβασμού της ελευθερίας του συνέρχεσθαι ειρηνικά και της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι (Άρθρο 11), το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής (Άρθρο 13) και το δικαίωμα στην ειρηνική απόλαυση της περιουσίας (Άρθρο 1 του πρωτοκόλλου αριθ. 1).

Η πρόοδος της νομολογίας μπορεί να αποσαφηνιστεί μέσω τριών παραδειγμάτων. Στην υπόθεση Heathrow[64], κάτοικοι της κοντινής περιοχής προς το αεροδρόμιο παραπονέθηκαν για την ηχορύπανση και την

---

[61] General Assembly, Resolution on the request for an advisory opinion of the International Court of Justice on the obligations of States in respect of climate change, A/77/L.58, 1 March 2023.

[62] Όχι χωρίς κριτική. Το δικαστήριο δέχθηκε κριτική για έλλειψη φιλοδοξίας και κουράγιου. Βλέπε Cournil C. , 'Verdissement' des systèmes régionaux de protection des droits de l'homme : circulation et standardisation des normes, *European Journal of Human Rights* No. 1, p. 8. (2016); Heiskanen H.-E., Towards greener human rights protection: Rewriting the environmental case-law of the European Court of Human Rights, academic dissertation, *University of Tampere*, 11 May 2018, 204 pp. (2018).

[63] ΕΔΑΔ, Kyrtatos v. Greece, No. 41666/98, 22 May 2003, para. 52.

[64] Hatton and Others v. The United Kingdom GC 36022/97 – 2003.

απόφαση να επεκταθεί το αεροδρόμιο με νέο διάδρομο προσγείωσης. Το Δικαστήριο απάντησε στους προσφεύγοντες ότι δεν υπάρχει ρητό δικαίωμα στη Σύμβαση σε ένα καθαρό και ήσυχο περιβάλλον, αλλά όταν ένα άτομο επηρεάζεται άμεσα και σοβαρά από θόρυβο ή άλλου είδους ρύπανση, μπορεί να προκύψει νομικό ζήτημα βάσει του Άρθρου 8. Στην υπόθεση Κυρτάτου κατά Ελλάδας[65], δύο οικοδομικές άδειες ακυρώθηκαν από το Συμβούλιο της Επικρατείας αλλά το ελληνικό κράτος αρνήθηκε να συμμορφωθεί με την απόφαση. Το ΕΔΑΔ επιβεβαίωσε ότι η σοβαρή περιβαλλοντική ρύπανση μπορεί να επηρεάσει την ευημερία ενός ατόμου και να το εμποδίσει να απολαμβάνει το σπίτι του με τέτοιο τρόπο που να επηρεάζει την ιδιωτική και οικογενειακή του ζωή. Το κρίσιμο στοιχείο είναι η ύπαρξη επιβλαβών επιπτώσεων στην ιδιωτική και οικογενειακή σφαίρα του ατόμου . Η γενική υποβάθμιση του περιβάλλοντος δεν αρκεί: ούτε το Άρθρο 8 ούτε οποιαδήποτε άλλη διάταξη της Σύμβασης έχουν σχεδιαστεί ειδικά για να παρέχουν γενική προστασία του περιβάλλοντος. Τέλος, στην υπόθεση Hamer κατά Βελγίου[66], το ΕΔΑΔ επιβεβαίωσε ότι, ενώ κανένα από τα άρθρα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δεν έχει σχεδιαστεί ειδικά για να παρέχει γενική προστασία του περιβάλλοντος αυτού καθ'αυτού, στη σημερινή κοινωνία η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί ολοένα και πιο σημαντικό ζήτημα. Η νομολογία δέχεται ότι παραβίαση άρθρου μπορεί να προκύψει από παραλείψεις κρατικών οργάνων να παρέμβουν. Τέτοια ήταν η περίπτωση της Cordella και άλλων κατά Ιταλίας[67] σχετικά με την περιοχή παραγωγής χάλυβα στο Taranto της Ιταλίας[68]. Το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να υπενθυμίσει την ενοποιημένη νομολογία του και να υπογραμμίσει δύο ομάδες υποχρεώσεων για το κράτος: αφενός, μια αρνητική υποχρέωση, δηλαδή να μην παρεμβαίνει αυθαίρετα στο δικαίωμα του ατόμου στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, σπίτι, και αλληλογραφία, και αφετέρου, μια θετική υποχρέωση που συνίσταται στη λήψη οποιουδήποτε εύλογου και επαρκούς μέτρου για την προστασία των ατόμων από την αυθαίρετη παρέμβαση άλλων στα δικαιώματά τους. Το Δικαστήριο χρησιμοποίησε επιστημονικά δεδομένα για να αξιολογήσει τον «υψηλό περιβαλλοντικό κίνδυνο» που ενέχει η δραστηριότητα παραγωγής χάλυβα για άτομα που ζουν κοντά, και διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 8 από την παράλειψη του Ιταλικού κράτους να διασφαλίσει προληπτικά την προστασία τους.

Σε αυτές τις περιπτώσεις προστασίας του περιβάλλοντος, το Δικαστήριο αναγνώριζε παραδοσιακά ένα περιθώριο, το οποίο σταδιακά υποχωρεί, στα συμβαλλόμενα κράτη για να βρουν τη δίκαιη ισορροπία μεταξύ των ανταγωνιστικών συμφερόντων των ατομικών δικαιωμάτων και του δικαιώματος της κοινότητας στην οικονομική δραστηριότητα. Σε μια πρόσφατη υπόθεση Kotov και άλλοι (κ.α) κατά Ρωσίας[69], ο δικαστής

---

[65]ΕΔΑΔ, Case of Kyrtatos v. Greece - 41666/98, Judgment 22.5.2003.

[66] ΕΔΑΔ, Case of Hamer v. Belgium, Application no. 21861/03, Judgement, 27 November 2007.

[67] ΕΔΑΔ, Case Cordella et autres v. Italy, Application nos. 54414/13 et 54264/13, 24 January 2019.

[68] Longo A., Cordella et al v. Italy: Industrial Emissions and Italian Omissions under scrutiny, European Papers, Vol. 4, 2019 No. 1 pp. 337-343.

[69] ΕΔΑΔ, Case of Kotov and Others v. Russia, Applications nos. 6142/18 and 13 others, Judgement, 11 October 2022. Οι αιτούντες ζούσαν στην πόλη που βρίσκεται κοντά σε ένα λατομείο, που χρησιμοποιείται ως χώρος υγειονομικής ταφής στερεών οικιακών απορριμμάτων. Οι αιτούντες ισχυρίστηκαν ότι η εταιρεία είχε εναποθέσει μεγάλες ποσότητες στερεών αποβλήτων στον χώρο υγειονομικής ταφής χωρίς τον απαιτούμενο έλεγχο ή/και προστατευτικά μέτρα από τις αρχές που να ελαχιστοποιούν ή να εξαλείφουν τις επιπτώσεις των περιβαλλοντικών οχλήσεων που προκύπτουν. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση λόγω της αποτυχίας του κράτους να λάβει τα κατάλληλα προστατευτικά μέτρα για τη μείωση των επιπτώσεων της ρύπανσης που προέρχεται από μια χωματερή ώστε να αποτραπεί η έκθεση των αιτούντων σε σχετικούς κινδύνους για την υγεία, σημειώνοντας επιπρόσθετα ότι μη αμελητέα επίπεδα ρύπανσης επηρεάζουν αρνητικά και σε επαρκή βαθμό ιδιωτική ζωή των αιτούντων.

Serghides διαφώνησε με την τελική απόφαση, με μια θέση που αξίζει να παρουσιαστεί καθώς υποστήριξε ότι «όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ευάλωτα στην περιβαλλοντική υποβάθμιση καθώς η πλήρης απόλαυση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξαρτάται από ένα υποστηρικτικό περιβάλλον (…) λαμβάνοντας υπόψη το αντικείμενο και τον σκοπό της Σύμβασης, ιδίως του Άρθρου 8, και το οποίο δικαίωμα απαιτεί επίσης και συνεπάγεται το σιωπηρό υποδικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον το οποίο είναι απαραίτητο για την άσκηση και την απόλαυση του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής (…) αυτό το επιμέρους δικαίωμα του άρθρου 8 είναι σιωπηρό ή «αναδυόμενο ανθρώπινο δικαίωμα» περιβαλλοντικού χαρακτήρα».

Συνολικά, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το περιβάλλον δεν προστατεύεται ως τέτοιο από τη Σύμβαση. Ταυτόχρονα όμως δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος θα μπορούσε να ισοδυναμεί με παραβίαση ενός συγκεκριμένου δικαιώματος που αναγνωρίζεται από τη Σύμβαση.

3.2.2 Εκκρεμούσες Υποθέσεις

Σε τρεις πολύ σημαντικές υποθέσεις, Duarte Agostinho κ.α. κατά Πορτογαλίας κ.α. (Πορτογαλική Υπόθεση Νέων)[70], ο Verein Klimaseniorinnen Schweiz κ.α. κατά Ελβετικής Συνομοσπονδίας[71], και Careme κατά Γαλλίας[72], το δικαστήριο παρεχώρησε αρμοδιότητα στο Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης (Grand Chamber).

Στην περίπτωση Verein KlimaSeniorinnen οι αιτούντες, μια ομάδα ηλικιωμένων γυναικών που ενδιαφέρονται για τις συνέπειες της υπερθέρμανσης του πλανήτη στις συνθήκες διαβίωσης και υγείας τους, ισχυρίζονται ότι η Ελβετική Συνομοσπονδία δεν τήρησε τις κλιματικές υποχρεώσεις της, αμφισβητώντας ιδιαίτερα την επάρκεια των στόχων μετριασμού της κλιματικής αλλαγής της ελβετικής κυβέρνησης και τα μέτρα εφαρμογής, καθώς και πιθανές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[73]. Καταγγέλλουν παραβίαση των Άρθρων 2 και 8 της ΕΣΔΑ λόγω της αδυναμίας του κράτους να θεσπίσει νομοθετικά και διοικητικά μέτρα (πλαίσιο) για την παροχή αποτελεσματικής προστασίας έναντι των απειλών κατά του δικαιώματος στη ζωή. Αυτό οφείλεται στους εκτεταμένους καύσωνες που προκαλούν θανάτους καθώς η μέση ετήσια θερμοκρασία αυξήθηκε κατά 2,1 βαθμούς Κελσίου από το 1864 δημιουργώντας υψηλό κίνδυνο θνησιμότητας και σχετικές ασθένειες. Επικαλέστηκαν το Άρθρο 8 ως προς το δικαίωμά τους στη «γήρανση με αξιοπρέπεια». Η Ελβετική κυβέρνηση υποστήριξε ότι αυτό ήταν ένα actio popularis (λαϊκή αγωγή) και θα έπρεπε να κηρυχθεί απαράδεκτη καθώς η ΕΣΔΑ δεν είναι το κατάλληλο καθεστώς για την αντιμετώπιση διαφορών για το κλίμα.

---

[70] ΕΔΑΔ, Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others (communicated case), Application No. 39371/20, December 2020. (Notice of Communication).

[71] ΕΔΑΔ, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland (relinquishment), Application No. 53600/20, April 2022. (Notice of Communication).
Arling H., Taghavi H., KlimaSeniorinnen v. Switzerland – A New Era for Climate Change Protection or Proceeding for Climate Change Protection or Proceeding with Status Quo?, EJIL:Talk!, 6 April 2023.

[72] ECtHR, Careme v. France, Application No. 7189/21, June 2022. (Notice of Communication).

[73] Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι το εναγόμενο κράτος παρέλειψε να εκπληρώσει τις θετικές του υποχρεώσεις για αποτελεσματική προστασία της ζωής (Άρθρο 2 της ΕΣΔΑ) και για διασφάλιση του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής, συμπεριλαμβανομένης της κατοικίας τους (Άρθρο 8 της ΕΣΔΑ). Καταγγέλλουν επίσης ότι δεν είχαν πρόσβαση σε δικαστήριο κατά την έννοια του Άρθρου 6 (δικαίωμα σε δίκαιη δίκη) της ΕΣΔΑ και για παραβίαση του Άρθρου 13 (δικαίωμα αποτελεσματικής ένδικης προστασίας) της ΕΣΔΑ, υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχει στη διάθεσή τους κανένα αποτελεσματικό εσωτερικό ένδικο μέσο για την υποβολή των καταγγελιών τους σύμφωνα με τα Άρθρα 2 και 8.

Η πρώτη ακρόαση ενώπιον του Τμήματος Μείζονος Συνθέσεως πραγματοποιήθηκε χωρίς να υπάρχουν ενδείξεις για το πιθανό αποτέλεσμα, αλλά αυτό που προέκυψε ως αιχμή του δόρατος στην υπόθεση ήταν η εγγενής δυσκολία υπολογισμού του υπολειπόμενου προϋπολογισμού εκπομπών της Ελβετίας και των αντίστοιχων υποχρεώσεών της για μείωση, λαμβάνοντας υπόψη αρχές του διεθνούς δικαίου όπως η αρχή των κοινών αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών. Αν και η υπόθεση της Verein KlimaSeniorinen φαίνεται να κατευθύνεται προς μια κατεύθυνση που δε θα επιφέρει σημαντικές ανακαλύψεις στη νομολογία, η υπόθεση Claudia Duarte Agostinho είναι μια πολύ διαφορετική ιστορία. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται παραβίαση του Άρθρου 14 σε συνδυασμό με τα Άρθρα 2 και/ή 8 της ΕΣΔΑ, υποστηρίζοντας ότι η υπερθέρμανση του πλανήτη επηρεάζει ιδιαίτερα τη γενιά τους και ότι, δεδομένης της ηλικίας τους, η παρέμβαση στα δικαιώματά τους είναι πιο έντονη από ότι στα δικαιώματα προηγούμενων γενεών, εν όψει της επιδείνωσης των κλιματικών συνθηκών που θα συνεχιστεί με την πάροδο του χρόνου.

Πέντε άλλες υποθέσεις κοινοποιήθηκαν αλλά αναβλήθηκαν έως ότου το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως αποφασίσει τις προαναφερθείσες υποθέσεις. Αρχικά, η Greenpeace Nordic κ.α. κατά Νορβηγίας[74] υπεβλήθηκε από δύο μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) και έξι συνδεδεμένα άτομα, τα οποία καταγγέλλουν, βασιζόμενοι στα Άρθρα 2, 8, 13, και 14 της Σύμβασης, σχετικά με τις διαδικασίες δικαστικής αναθεώρησης, κατά τη διάρκεια των οποίων οι αιτούσες ΜΚΟ δεν κατάφεραν να λάβουν δικαστική κρίση με την οποία κηρύσσεται άκυρη η απόφαση της Νορβηγικής κυβέρνησης να χορηγήσει άδειες εξερεύνησης πετρελαίου στη Νορβηγική υφαλοκρηπίδα.

Στην υπόθεση Müllner κατά Αυστρίας[75], ένα άτομο με αναπηρία παραπονέθηκε για τις αυξανόμενες θερμοκρασίες βασιζόμενος στα Άρθρα 2, 6 (δικαίωμα σε δίκαιη δίκη), 8 και 13 της ΕΣΔΑ, ότι η Αυστρία δεν έχει λάβει επαρκή μέτρα για να συμμορφωθεί με τους στόχους θερμοκρασίας της Συμφωνίας του Παρισιού. Στην υπόθεση Soubeste και τεσσάρων άλλων[76] κατά της Αυστρίας και 11 άλλων κρατών[77], οι προσφυγές που υποβλήθηκαν παραπονέθηκαν ότι η Συνθήκη για τον Χάρτη Ενέργειας εμποδίζει τα εναγόμενα κράτη να λάβουν άμεσα μέτρα κατά της κλιματικής αλλαγής, καθιστώντας αδύνατη την επίτευξη των στόχων θερμοκρασίας της Συμφωνίας του Παρισιού. Στην υπόθεση Engels κατά Γερμανίας, οι ενάγοντες διαμαρτύρονται βάσει των Άρθρων 2 και 8 της ΕΣΔΑ ότι οι νέοι στόχοι της Γερμανικού νόμου για την Κλιματική Προστασία είναι ανεπαρκείς για τη μείωση των αερίων του θερμοκηπίου στα απαραίτητα επίπεδα για την επίτευξη των στόχων θερμοκρασίας της Συμφωνίας του Παρισιού.

3.3 Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων

Ομοίως, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων εξέτασε ζητήματα που σχετίζονται με το περιβάλλον που θα μπορούσαν να επηρεάσουν το δικαίωμα σε δίκαιες συνθήκες εργασίας (Άρθρο 2), το δικαίωμα σε ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας (Άρθρο 3), το δικαίωμα στην προστασία της υγείας

[74] ΕΔΑΔ, Greenpeace Nordic and Others v. Norway, Application no. 34068/21, 2021. (Notice of Communication)
[75] ΕΔΑΔ, Müllner v. Austria, No. 18859/21, March 2021. (Notice of Communication)
[76] Από τη Γαλλία, την Κύπρο, το Βέλγιο, τη Γερμανία, και την Ελβετία.
[77] ΕΔΑΔ, Soubeste and four other applications v. Austria and 11 Other States (Belgium, Cyprus, Denmark, France, Germany, Greece, Luxembourg, the Netherlands, Sweden, Switzerland, and the United Kingdom), Application (nos. 31925/22, 31932/22, 31938/22, 31943/22 and 31947/22, June 2022 (Notice of Communication).

(Άρθρο 11), και το δικαίωμα στη στέγη (Άρθρο 31). Αξιοσημείωτο είναι ότι στην Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων έχουν υποβληθεί μόνο δύο καταγγελίες σχετικά με το δικαίωμα σε ένα «υγιές περιβάλλον». Και οι δύο αφορούν την Ελλάδα, συγκεκριμένα τις υποθέσεις Ίδρυμα Μαραγκόπουλου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα κατά Ελλάδας[78] και Διεθνής Ομοσπονδία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα κατά Ελλάδας[79]. Η πρώτη υπόθεση αφορούσε έλλειψη μέτρων από την Ελληνική κυβέρνηση για την προστασία των εργαζομένων και των κατοίκων της περιοχής από τη ρύπανση σε περιοχές με λιγνιτορυχεία[80]. Στη δεύτερη υπόθεση, οι καταγγέλλοντες ισχυρίστηκαν ότι η ρύπανση του νερού του ποταμού Ασωπού είχε επιβλαβείς επιπτώσεις στους κατοίκους της περιοχής.[81]

3.4. Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)

Το ΔΕΕ ασχολήθηκε με την έννοια της διαγενεακής ισότητας αλλά όχι σε περιβαλλοντικό πλαίσιο. Λόγω της απροθυμίας του Ευρωπαίου νομοθέτη να απεικονίσει τον όρο σε ένα γενικό πλαίσιο, οι απαιτήσεις να θεσπιστεί locus standi ενώπιον του ΔΕΕ (το δικαίωμα σε ακρόαση), είναι απίθανο να δούμε σύντομα υποθέσεις διαφορών για το κλίμα να εκκρεμούν ενώπιον του ΔΕΕ. Είτε με προδικαστική παραπομπή του 267 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης είτε μέσω αγωγής αποζημίωσης, μπορεί να υπάρξει κάποιο περιθώριο.

Προς το παρόν, το Δικαστήριο ασχολήθηκε με την ισορροπία μεταξύ των γενεών σε υποθέσεις συντάξεων βάσει της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ[82] στην υπόθεση Georgiev κατά Tehnicheski universitet C-250/09 και C-268/09[83], η οποία ασχολείται με την κατανομή θέσεων σε διδακτικό προσωπικό σε πανεπιστήμια. Μια άλλη υπόθεση Petersen κατά Berufungsausschuss fur Zahnarte fur de Bezirk Westfalen-Lippe C-341/08[84] αφορούσε τις ευκαιρίες απασχόλησης μεταξύ των γενεών με βάση μια διάταξη της εθνικής νομοθεσίας που

---

[78] ECSR, Marangopoulos Foundation for Human Rights (MFHR) v. Greece, Complaint No. 30/2005, Decision on the Merits, 6 December 2006.

[79] ECSR, International Federation for Human Rights (FIDH) v. Greece, Complaint No. 72/2011, Decision on the Merits, 23 January 2013.

[80] Δηλώνοντας ότι ο Κοινωνικός Χάρτης (Social Charter) είναι ένα ζωντανό μέσο που πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως των σημερινών συνθηκών, η Επιτροπή σημείωσε ότι το Άρθρο 11 για την προστασία της υγείας πρέπει να ερμηνευθεί ότι περιλαμβάνει το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον, σύμφωνα με την προσέγγιση που υιοθετήθηκε από πολλά κράτη μέλη του Χάρτη και από άλλους διεθνείς οργανισμούς. Στη συνέχεια ανέφερε ότι ερμηνεύει αυτό το δικαίωμα από τις αρχές που έχουν θεσπιστεί από το ΕΔΑΔ, το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, την Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών, την Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη συνέχεια, η Επιτροπή αναφέρθηκε σε μελέτες του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας και ανεξάρτητων ερευνητών σχετικά με τις επιβλαβείς επιπτώσεις του λιγνίτη στην ανθρώπινη υγεία.

[81] Η Επιτροπή σημείωσε ότι το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον περιλαμβανόταν στον Κοινωνικό Χάρτη, όπως αναγνωρίστηκε στην προηγούμενη απόφαση, και ότι το δικαίωμα στην προστασία της υγείας σύμφωνα με το Άρθρο 11 του Χάρτη συμπλήρωνε τα Άρθρα 2 και 3 της ΕΣΔΑ (παρ. 50) – δεδομένου ότι η υγειονομική περίθαλψη ήταν προϋπόθεση για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια – καθώς και το Άρθρο 8 της ΕΣΔΑ (παρ. 51). Η Επιτροπή τόνισε το καθήκον της κυβέρνησης να λάβει προληπτικά μέτρα και έκρινε ότι η έλλειψη επιστημονικής βεβαιότητας δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως λόγος για την αναβολή των μέτρων (παρ. 145). Ενώ το καθήκον των κρατών να διασφαλίζουν «ένα υγιεινό περιβάλλον» και την πρόσβαση σε υγιεινά τρόφιμα είναι σαφώς μέρος της πρακτικής της Επιτροπής βάσει του άρθρου 11.3 του Χάρτη, παραμένει το ζήτημα των πόρων για σωστή παρακολούθηση. Όπως φαίνεται από τα συμπεράσματα, η παρακολούθηση δεν είναι αρκετά ενδελεχής.

[82] Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, OJ L 303, 2.12.2000, p. 16–22.

[83] CJEU, Judgement, Vasil Ivanov Georgiev v. Tehnicheski Universitet, Joined Cases C-250/09 and C-268/09.

[84] CJEU, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 12 January 2010, Domnica Petersen v Berufungsausschuss, Case C-341/08.

ορίζει ανώτατο όριο ηλικίας 68 ετών για την πρακτική του οδοντιάτρου. Τέλος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ουγγαρίας C-286/12[85] ασχολήθηκε με την πρόσβαση των νεότερων γενεών σε ένα επάγγελμα παράλληλα με, και ως βάση για, ένα εθνικό σύστημα που απαιτεί την υποχρεωτική συνταξιοδότηση δικαστών, εισαγγελέων, και συμβολαιογράφων όταν συμπληρώσουν τα 62.

Πιο πρόσφατα στην υπόθεση Armando Ferrao Carvalho κ.α. κατά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου[86], δέκα οικογένειες, συμπεριλαμβανομένων παιδιών, από την Πορτογαλία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Ιταλία, τη Ρουμανία, την Κένυα, τα Φίτζι και τη Σουηδική Ένωση Νέων Σάμι Sáminuorra, άσκησαν αγωγή. στο Γενικό Δικαστήριο της Ε.Ε. που επιδιώκει να υποχρεώσει την Ε.Ε. να προβεί σε πιο αυστηρές μειώσεις εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, καθώς οι υπάρχουσες πολιτικές έχουν ως αποτέλεσμα διακρίσεις εις βάρος των νεότερων γενεών και υπέρ των παλαιότερων. Η αγωγή έχει δύο βασικά στοιχεία[87]. Το Γενικό Δικαστήριο της Ε.Ε. δεν αποφάνθηκε επί της ουσίας, αλλά απέρριψε την υπόθεση για διαδικαστικούς λόγους, διαπιστώνοντας ότι οι ενάγοντες δεν μπορούσαν να ασκήσουν αγωγή δεδομένου ότι δεν επηρεάζονται επαρκώς και άμεσα από αυτές τις πολιτικές (κριτήριο «άμεσου και ατομικού ενδιαφέροντος»). Στις 25 Μαρτίου 2021, το ΔΕΕ επικύρωσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου και έκρινε απαράδεκτες τις αξιώσεις του ενάγοντα για βάσιμους λόγους, τονίζοντας ότι δεν απέδειξε ότι επηρεάστηκαν μεμονωμένα από την κλιματική πολιτική της Ευρώπης.

3.5 Εθνικά Δικαστήρια

Οι προσφυγές για το κλίμα αυξάνονται σημαντικά ενώπιον των κατώτερων και ανώτατων δικαστηρίων σε εθνικό επίπεδο. Αρχικά, στην υπόθεση Urgenda, το Ολλανδικό εφετείο και το Ανώτατο Δικαστήριο διέταξαν το Ολλανδικό κράτος να μειώσει τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου κατά 25% το 2020 σε σύγκριση με τις εκπομπές του 1990. Παρά το γεγονός ότι δεν αναφέρονται στις μελλοντικές γενιές, τα ολλανδικά δικαστήρια αποφάσισαν με βάση την απειλή που παρουσιάζει η κλιματική αλλαγή στην τρέχουσα γενιά[88]. Στην υπόθεση Milieudefensie et al κατά Royal Dutch Shell, το Περιφερειακό Δικαστήριο της Χάγης διαπίστωσε ότι υπήρχε καθήκον φροντίδας που απορρέει από το Άρθρο. 2 και 8 της ΕΣΔΑ. Ως αποτέλεσμα, «[Οι] εκπομπές CO2 για τις οποίες η Royal Dutch Shell (ενάγων) μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη από τη φύση

[85] CJEU, Judgement of the Court of 6 November 2012, European Commission v. Hungary, Case C-286/12.
[86] CJEU, Judgement of the Court of 25 March 2021, Armando Carvalho and Others v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-565/19 P.
[87] Πρώτον, οι ενάγοντες ασκούν αγωγή ακύρωσης, ζητώντας από το δικαστήριο να κηρύξει άκυρες τρεις νομικές πράξεις της Ε.Ε. λόγω αποτυχίας καθορισμού επαρκών στόχων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Οι τρεις νομικές πράξεις της ΕΕ είναι: Οδηγία 2003/87/ΕΚ που διέπει τις εκπομπές από μεγάλες εγκαταστάσεις παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Κανονισμός 2018/ΕΕ για τις εκπομπές από τη βιομηχανία, τις μεταφορές, τα κτίρια, τη γεωργία κ.λπ.και Κανονισμός 2018/ΕΕ για τις εκπομπές και τις αφαιρέσεις από τη χρήση γης, την αλλαγή χρήσης γης και τη δασοκομία. Η δεύτερη αγωγή αφορά την εξωσυμβατική ευθύνη. Το Άρθρο 340 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ε.Ε. προβλέπει έναν μηχανισμό ασφαλιστικών μέτρων όταν πληρούνται τρεις προϋποθέσεις: 1) υπάρχει παράνομη πράξη από τα θεσμικά όργανα της Ε.Ε., 2) η παράνομη πράξη αποτελεί σοβαρή παραβίαση νόμου που προστατεύει τα ατομικά δικαιώματα και 3) υπάρχει επαρκής αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παραβίασης και της ζημίας.
[88] Supreme Court of the Netherlands, Civil Division, Judgement, The State of the Netherlands and Stichting Urgenda., Nr 19/00135, 20 December 2019. They ruled that there was a violation of art. 2 and 8 of the ECHR.

τους αποτελούν πολύ σοβαρή απειλή, […] με σοβαρές επιπτώσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτό ισχύει τόσο για τις σημερινές όσο και για τις μελλοντικές γενιές[89]».

Στην υπόθεση Neubauer, το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο (Bundersverfassungsgericht) διαπίστωσε ότι το καθήκον προστασίας του κράτους που απορρέει από το Άρθρο 2(2), πρώτη πρόταση, του Βασικού Νόμου, περιλαμβάνει επίσης το καθήκον προστασίας της ζωής και της υγείας από τους κινδύνους που ενέχει η κλιματική αλλαγή, και μπορεί επιπλέον να δημιουργήσει αντικειμενικό καθήκον προστασίας των μελλοντικών γενεών[90]. Εάν υπάρχει επιστημονική αβεβαιότητα ως προς τις αιτιώδεις σχέσεις που σχετίζονται με την περιβαλλοντική προστασία, επιβάλλεται ειδικό καθήκον μέριμνας στον νομοθέτη από το Άρθρο 20α του Βασικού Νόμου, επίσης προς όφελος των μελλοντικών γενεών. Το Άρθρο συνεπάγεται την υποχρέωση να λαμβάνονται υπόψη επαρκώς αξιόπιστες ενδείξεις που υποδεικνύουν την πιθανότητα σοβαρών ή μη αναστρέψιμων βλαβών. Ως εκ τούτου, το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο ενάγων παραβίασε τις συνταγματικές ελευθερίες των μελλοντικών γενεών.

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Νορβηγίας έκρινε ότι, σύμφωνα με αυτό και τη νομολογία του ΕΔΑΔ, οι αρχές δεν μπορούν να είναι παθητικοί μάρτυρες μεγάλης περιβαλλοντικής υποβάθμισης, αλλά πρέπει να εφαρμόσουν μέτρα που μπορούν να συμβάλουν στην εξασφάλιση ενός υγιούς περιβάλλοντος για τις παρούσες και τις μελλοντικές γενιές[91]. Υπάρχουν προφανείς εκτιμήσεις του κράτους δικαίου που υποδηλώνουν ότι τα δικαστήρια πρέπει να είναι σε θέση να προστατεύουν αποτελεσματικά συνταγματικές αξίες, όπως η προστασία του περιβάλλοντος. Από την άλλη πλευρά, οι αποφάσεις που αφορούν βασικά περιβαλλοντικά ζητήματα απαιτούν συχνά πολιτική εξισορρόπηση συμφερόντων και ευρύτερων προτεραιοτήτων. Οι δημοκρατικές πρακτικές προτείνουν επίσης ότι τέτοιες αποφάσεις πρέπει να λαμβάνονται από λαϊκά εκλεγμένα όργανα και όχι από τα δικαστήρια. Οι αιτούντες υπέβαλαν αίτηση στο ΕΔΑΔ μετά την απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου.

Στο ίδιο πνεύμα, το Ανώτατο Δικαστήριο της Ιρλανδίας απέρριψε την ύπαρξη ενός σιωπηρού δικαιώματος στο περιβάλλον, μια έννοια που, όπως αναφέρει, θα έπρεπε να προκύψει από την πολιτική συζήτηση. Ωστόσο, το Δικαστήριο ακύρωσε το Εθνικό Σχέδιο Μετριασμού ως υπερβολικά ασαφές, χωρίς εξειδίκευση και ασφάλεια δικαίου[92]. Όταν το ClientEarth, το Good Law Project, οι Friends of the Earth και η ακτιβίστρια για το κλίμα Joanna Wheatley αμφισβήτησαν τις ανεπαρκείς προσπάθειες του Ηνωμένου Βασιλείου για μείωση των εκπομπών, το Ανώτατο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου τάχθηκε στο πλευρό των εναγόντων και διαπίστωσε ότι η στρατηγική της κυβέρνησης δεν συμπεριελάμβανε απαραίτητες

[89] The Hague District Court, Judgment, Association Milieudefensie et al vs. Royal Dutch Shell PLC, Case Nr. C/09/571932 / HA ZA 19-379, 26 May 2021.
[90] BVerfG, Order of the First Senate of 24 March 2021 - 1 BvR 2656/18 -, paras. 1-270.
[91]Supreme Court of Norway, Nature Youth Noway, Greenpeace Nordic et al (intervening) v. the State, Judgement, 22 December 2020, HR-2020-2472-P, (case no. 20-051052SIV-HRET).
[92] High Court of Ireland, Friends of the Irish Environment CLG and The Government of Ireland, Ireland and the Attorney General, IEHC 747 (2019).

πληροφορίες, καθιστώντας αδύνατη την κατανόηση και αξιολόγηση του κινδύνου σε περίπτωση που δεν επιτευχθούν οι εγχώριοι στόχοι μετριασμού[93].

Το πρωτοδικείο της Τσεχίας στην υπόθεση Klimatická žaloba ČR έκρινε ότι «τα μέτρα μετριασμού δεν μπορούν να αναβληθούν» λόγω της μη αναστρέψιμης φύσης της κλιματικής αλλαγής[94] και διέταξε την κυβέρνηση να λάβει άμεσα μέτρα. Παρόμοια με την υπόθεση Urgenda στην Ολλανδία, η Klimaatzaak -- "Υπόθεση για το Κλίμα" -- ασκήθηκε από μια οργάνωση ενδιαφερόμενων πολιτών και 58.000 πολίτες συνενάγοντες, υποστηρίζοντας ότι ο Βελγικός νόμος απαιτεί πιο στιβαρή προσέγγιση από τη Βελγική κυβέρνηση για τη μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου[95]. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η Βελγική κυβέρνηση παραβίασε το καθήκον της περίθαλψης, παραλείποντας να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την πρόληψη των επιβλαβών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, αλλά αρνήθηκε να θέσει συγκεκριμένους στόχους μείωσης για λόγους διάκρισης εξουσιών[96]. Μια μνημειώδης απόφαση ήταν η L'affaire du Siécle (η Υπόθεση του Αιώνα), όπου μια σειρά ΜΚΟ υπέβαλαν αίτηση ενώπιον του Διοικητικού Δικαστηρίου του Παρισιού, επιτυγχάνοντας την αναγνώριση για πρώτη φορά της νομικής ευθύνης του Γαλλικού κράτους για τη συμβολή του στην κλιματική κρίση[97]. Σε μια άλλη γαλλική υπόθεση Grande – Synthe κατά Γαλλίας, ο Δήμαρχος του Grand-Sythe και ο Δήμος άσκησαν αγωγή κατά του κράτους υποστηρίζοντας ότι απέτυχε να μειώσει αποτελεσματικά τις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου[98].

Εκτός από τα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια, σε όλο τον κόσμο έχουν υπάρξει αρκετά παραδείγματα δικαστηρίων που χρησιμοποιούν έννοιες και παραλλαγές της διαγενεακής ισότητας. Στην υπόθεση Khan Cement Company Ltd κατά της Κυβέρνησης του Παντζάμπ, το Ανώτατο Δικαστήριο του Πακιστάν σε ένα παθιασμένο σκεπτικό δήλωσε ότι «μια άλλη σημαντική διάσταση της κλιματικής αλλαγής είναι η δικαιοσύνη μεταξύ των γενεών και η ανάγκη για κλιματική δημοκρατία. Η τραγωδία είναι ότι οι αυριανές γενιές δεν είναι εδώ για να αμφισβητήσουν αυτή τη λεηλασία της κληρονομιάς τους. Η μεγάλη σιωπηλή πλειοψηφία των μελλοντικών γενεών καθίσταται ανίσχυρη και χρειάζεται φωνή. Αυτό το Δικαστήριο θα πρέπει να έχει υπόψη του ότι οι αποφάσεις του δικάζουν επίσης τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών αυτής της χώρας. Είναι σημαντικό να αναρωτηθούμε πώς θα μας σκέφτονται οι επόμενες γενιές και τί κληρονομιά θα τους αφήσουμε[99]».

---

[93] High Court of Justice, Queen's Bench Division, Administrative Court, Friends of the Earth Ltd. Clientearth, Good Law Project and Joanna Wheatley and Secretary of State for Business, Energy and Industrial Strategy Claims Nos CO/126/2022, CO/163/2022, CO/199/2022.

[94] Judgment No. 14A 101/2021 of the Municipal Court in Prague from 15 June 2022

[95] Συγκεκριμένα, οι ενάγοντες ζήτησαν μειώσεις 40% κάτω από τα επίπεδα του 1990 έως το 2020 και 87,5% κάτω από τα επίπεδα του 1990 έως το 2050.

[96] Tribunal de premiére instance francophone de Bruxelles, Section Civile, Jugement, 4eme chambre affaires civiles, 2015/4585/A, 17 June 2021.

[97] Paris Administrative Court, Notre Affaire à Tous and Others v. France ('L'affaire du siècle'), Decision of 3 February 2021, Nos. 1904967, 1904968, 1904972, and 1904976/4. Paris Administrative Court, Notre Affaire à Tous and Others v. France ('L'affaire du siècle'), Decision of 14 October 2021, Nos. 1904967, 1904968, 1904972, and 1904976/4.

[98] Conseil d'État N° 427301, La commune de Grande-Synthe.

[99] Supreme Court of Pakistan, C.P.1290-L/2019, Against the Order of Lahore High Court, Lahore dated 31.01.2019, passed in W.P. No. 5898/2019. D. G. Khan Cement Company Ltd. Versus Government of Punjab through its Chief Secretary, Lahore, etc.

Ομοίως, στην υπόθεση Advocate Padam Shrestha κατά Γραφείου του Πρωθυπουργού κ.α., το Ανώτατο Δικαστήριο του Νεπάλ έκρινε ότι «μόνο αν ενστερνιστούμε τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και τις συναφείς αρχές της ισότητας εντός και μεταξύ των γενεών, και διαμορφώσουμε νόμους για να διατηρήσουμε τη βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα, μπορούμε να δημιουργήσουμε ένα οικοδόμημα κλιματικής δικαιοσύνης για τις σημερινές και τις μελλοντικές γενιές[100]».

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Κολομβίας έκρινε ότι «τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των μελλοντικών γενεών βασίζονται α) στο ηθικό καθήκον της αλληλεγγύης και β) στην εγγενή αξία της φύσης» και ως εκ τούτου έχουν αξιώσεις κατά οποιωνδήποτε παραβάσεων στο περιβάλλον[101]. Οι ενάγοντες στην υπόθεση υποστήριξαν ότι η διαγενεακή ισότητα μπορεί να συμπεριλάβει άτομα μεταξύ της παρούσας γενιάς και μιας μελλοντικής γενιάς ανθρώπων που δεν υπάρχουν ακόμη, αλλά και μεταξύ εκείνων που λαμβάνουν αποφάσεις σήμερα και της νεότερης γενιάς που αντιμετωπίζει τις επιπτώσεις των αποφάσεων που λαμβάνονται στο παρόν. Το Ανώτατο Δικαστήριο της Κολομβίας εφάρμοσε την αρχή της ισότητας μεταξύ των γενεών στις «μελλοντικές γενιές, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών που άσκησαν την αγωγή».

Τέλος, στην υπόθεση Juliana κατά Ηνωμένων Πολιτειών[102], μια δίκη που ξεκίνησε το 2015 και εξακολουθεί να βρίσκεται σε εξέλιξη και θα μπορούσε ενδεχομένως να φτάσει στο Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών, οι ενάγοντες, ορισμένοι νέοι, υποστήριξαν ότι η κυβέρνηση συνέβαλε ενεργά στην πρόκληση της κλιματικής αλλαγής και ότι με αυτόν τον τρόπο παραβίασε τα συνταγματικά δικαιώματα της νεότερης γενιάς στη ζωή, την ελευθερία, και την ιδιοκτησία, καθώς και ότι δεν προστατεύει σημαντικούς πόρους δημόσιας εμπιστοσύνης. Αυτή η υπόθεση είναι καινοτόμος, καθώς υπερβαίνει τα όρια της δικαστικής εξουσίας, προσπαθώντας να επικαλεστεί τη συνταγματική υποχρέωση του δικαστικού σώματος να θέτει την εκτελεστική εξουσία υπόλογη όταν οι ενέργειές της καταστρέφουν φυσικούς πόρους που είναι απαραίτητοι για τη ζωή.

4. Συμπεράσματα

Παρά το γεγονός ότι αντιμετωπίζει συνεχώς μια βραχυπρόθεσμη πολιτική οπτική, η διαγενεακή δικαιοσύνη θα αποκτήσει σταδιακά μεγαλύτερη αναγνώριση και απεικόνιση σε νομικά κείμενα σε όλο τον κόσμο. Οι μελλοντικές γενιές αντιμετωπίζουν ένα σημαντικό μειονέκτημα σε σύγκριση με τις σημερινές: είναι

---

[100] Decision no. 10210, Supreme Court, Division Bench Hon. Chief Justice Om Prakash Mishra Hon. Justice Tej Bahadur K.C., Order 074-WO-0283 Published in: NKP, Part 61, Vol. 3.

[101] Corte Supremo De Justitia (Republica de Colombia) (Future Generations v. Ministry of the Environment and Others) "Demanda Generaciones Futuras v. Minambiente", , Reporter Info: 11001 22 03 000 2018 00319 00 2018.

[102] Η κυβέρνηση προσπάθησε να απορρίψει την υπόθεση εκτός δικαστηρίου σε πρώιμο στάδιο. Σε μια γνωμοδότηση και ένα διάταγμα ορόσημα, το Ομοσπονδιακό Περιφερειακό Δικαστήριο του Όρεγκον έκρινε ότι «το δικαίωμα σε ένα κλιματικό σύστημα ικανό να συντηρεί την ανθρώπινη ζωή είναι θεμελιώδες για μια ελεύθερη κοινωνία με τάξη» και απέρριψε τις προτάσεις της κυβέρνησης να απορρίψει την υπόθεση. Έκτοτε, η κυβέρνηση έχει υποβάλει πολλές αιτήσεις για την αναστολή της δίκης, τις οποίες το Ένατο Περιφερειακό Εφετείο και το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο του Όρεγκον έχουν επανειλημμένα αρνηθεί. Τον Ιανουάριο του 2020, το Ένατο Περιφερειακό Εφετείο έκρινε την τελευταία έφεση της Κυβέρνησης και απέρριψε την υπόθεση, κρίνοντας ότι οι ενάγοντες στερούνταν δικαιώματος, καθώς η ανακούφιση που ζήτησαν ήταν πέρα από τη δικαστική εξουσία. Αφού το Εφετείο αρνήθηκε να επαναλάβει την υπόθεση, οι ενάγοντες υπέβαλαν αίτηση τροποποίησης της υπόθεσης ενώπιον του Επαρχιακού Δικαστηρίου – το οποίο τους επέτρεψε να τροποποιήσουν την υπόθεση.
Βλέπε Kelsey Cascadia Rose Jualiana et al. Plaintiffs v. United States of America, United States District Court for the District of Oregon Eugene Division , Oct 15, 2018, 339 F. Supp. 3d 1062 (D. Or. 2018).

αγέννητες, επομένως δεν είναι παρούσες και δεν μπορούν να μιλήσουν για τον εαυτό τους. Ό,τι κόκαλο θελήσουν να πετάξουν οι προκάτοχοί τους προς την κατεύθυνσή τους, θα αναγκαστούν να το πάρουν.

Παρά τον κατακερματισμό των δικαστικών προσεγγίσεων, παρατηρείται μια αυξανόμενη συναίνεση στις προσπάθειες για στρατηγικές προσφυγές και αυτό που αναμένεται να συμβεί είναι μια διασταυρούμενη γονιμοποίηση νομικών υποθέσεων και προσεγγίσεων. Η διαγενεακή δικαιοσύνη και ισότητα δεν είναι βέβαιο αν θα προκύψει ως αυτοτελής έννοια, έστω και παρεπόμενη, βάσει του Άρθρου 14 της ΕΣΔΑ και της αρχής της μη διάκρισης. Το Διεθνές Δικαστήριο θα παράσχει σίγουρα ένα εφαλτήριο για την ανάδυση της έννοιας εάν αποσαφηνίσει το καθεστώς της στο διεθνές δίκαιο. Η δικαστής Staton γράφει στη διαφωνία της για την υπόθεση Juliana: «Πού είναι η ελπίδα στη σημερινή απόφαση; . . Όταν οι θάλασσες τυλίξουν τις παράκτιες πόλεις μας, οι πυρκαγιές και οι ξηρασίες στοιχειώσουν το εσωτερικό μας και οι καταιγίδες καταστρέψουν τα πάντα στο μεταξύ, όσοι έχουν απομείνει θα ρωτήσουν: Γιατί τόσοι πολλοί έκαναν τόσο λίγα;» Οι ενάγοντες και οι αιτούντες (τόσο τα κράτη όσο και τα άτομα) θα επιδιώξουν να βασιστούν σε αυτή τη διατύπωση, επειδή ανεξάρτητα από το αν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η διαγενεακή δικαιοσύνη δημιουργεί νομική υποχρέωση, αδιαμφισβήτητα δημιουργεί ηθική υποχρέωση και, πάνω απ' όλα, η διαγενεακή ισότητα αποτελεί πηγή ελπίδας.